

УДК: 82.0 : 81'38 (049.3)

811.14'02 : 81'38 (049.3)

821.14'02 : 81'38 (049.3)

808.5 (38) (049.3)

## **Зборот како слика на душата**

**(Приказ на Деметриј, За јазичниот израз, превод од старогрчки јазик, предговор, белешки, коментари и индекс Весна Томовска, Три, Скопје, 2016. Стр. 165)**

**Ана Димишковска**

Институт за филозофија  
Филозофски факултет  
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје

[ana@fzf.ukim.edu.mk](mailto:ana@fzf.ukim.edu.mk)

Според една прочуена дистинкција што во спекулативната филозофија на јазикот ја воведува Вилхелм фон Хумболт (Wilhelm von Humboldt, 1767–1835), човековиот јазик не претставува некакво конечно, статично дело (ἔργον), туку жива, дејствителна, обликувачка активност (ἐνέργεια), суштински поврзана со најдлабоките слоеви на умот и со темелот на индивидуалната и колективната егзистенција. Читајќи го делото *За јазичниот израз* од Деметриј во превод на Весна Томовска, споменатиот мотив за „енергетската“ димензија на јазикот се разоткрива во сета своја полнотија и инспиративност. Од една страна, самото значење на изворниот наслов на ова дело, Περί Ἑρμηνείας, интерпретиран како „За јазичниот израз“ или „За јазичното обликување (на мислите)“ упатува на незаменливата улога на јазикот во артикулацијата на менталните содржини како нужен предуслов за нивно излегување од сферата на индивидуалната свест и внесување во динамиката на општествената комуникација. Од друга страна, пак, транспонирањето на овој текст од неговиот изворен контекст (најверојатно, хеленистичкиот период од развојот на античката грчка култура) во современиот хоризонт на македонската култура има уникатно „енергизирачко“ дејство. Имено, тоа ги раздвижува скриените моќи на македонскиот јазик да ги пренесе суптилните нијанси на мислата на древниот мајстор на јазичниот израз и да ги прими во себе струењата на некои од највредните сознанија за јазикот и за неговото функционирање што се искристализирале во посткласичната епоха.

Теориските сознанија прикажани во ова загадочно дело, познато единствено за добро упатените истражувачи на античкото писмено наследство, се однесуваат во прв ред на жанрот на книжевната проза. Како што потенцира Весна Томовска уште во самиот Предговор кон преводот на делото, неговата содржина и методолошка конструкција укажуваат на „намерата на авторот да состави една теорија на прозниот израз подредувајќи ги во систем дотогаш фрагментарно објавените согледби на оваа тема во делата, пред сè, на Аристотел и на Теофраст“ (стр. 11). Во таа смисла, иако прецизната идентификација на неговиот автор и на временската епоха во која ова дело

настанало е сè уште предмет на дебата, низ неговите редови јасно може да се препознае влијанието на перипатетичката традиција.

Дефинирајќи го прозниот текст како систем од синтаксички единици, Деметриј ја определува реченицата како основна единица на артикулацијата на прозниот израз, што игра улога слична на онаа што метричките стапки ја играат во поезијата. Функцијата на реченицата се состои во тоа да заокружи една мисла, да го прегради говорот со внимателно поставени огради, што управуваат со должината на говорот и него го сегментираат на начин што е од клучно значење како за говорникот така и за слушателот. Единицата што е помала од реченицата и што може да биде или независна или да влезе во составот на сложената реченица, Деметриј ја нарекува „отсечка“ (Деметриј 9), додека за составот од реченици или отсечки, обликуван така што заокружува определена мисла на најсоодветен начин, го резервира изразот „периода“. Притоа, тој го потенцира фактот дека периодата е специфичен состав од зборови за кој не е карактеристична единствено содржината, туку, пред сè, посебниот начин на кој таа содржина е вербално организирана; така, поинаквата организација на конкретна содржина би произвела сосем друга периода (Деметриј 11). Со оваа опсервација Деметриј експлицитно го свртува вниманието кон еден од клучните аспекти на целата негова расправа – типологизацијата на периодите на раскажувачка, беседничка и разговорна. Ваквата типологизација истовремено претставува и подлога за разликувањето на видовите книжевна проза – историографијата, беседништвото и (филозофскиот) дијалог.

Во рамките на античката реторичка традиција, како една од базичните преокупации на реториката се посочува стремежот за оптимално искористување на творечката, обликувачка моќ на зборовите при транспонирањето на предметот за кој се расправа во мисли и на мислите во јазичен израз. Овој стремеж се реализира на специфичен начин во секој поединечен случај, сообразно со типот на дискурзивна комуникација на која тој ѝ припаѓа. Во духот на ваквите согледби, јадрото на својот спис Деметриј го посветува токму на теоријата на видовите на јазичниот израз, која овозможува прецизно определување на спецификите и начините на постигнување на комуникациските цели во секој од жанровите на книжевната проза.

Следејќи ја општата структура на Аристотеловите класификаторски шеми, Деметриј разликува четири основни вида јазичен израз: едноставен, возвишен, мазен и жесток (Деметриј 36). Доколку во еден тип јазичен израз се појават недостатоци што се карактеристични за тој тип, тогаш тие ја менуваат природата на изразот, престорувајќи го во неговата, така да се каже, дегенерирана верзија: возвишениот израз што има недостатоци се преобразува во студен, мазниот во изнасилен, едноставниот во сувопарен, а жестокиот во непријатен израз. Конститутивните белези на секој јазичен израз, односно стил Деметриј ги идентификува во три клучни сегменти: предметот на кој се однесува говорот, изборот на зборовите со кои тој се третира и составот, односно распоредот на јазичните елементи, вклучително и фонетските елементи на искажувањето.

Начинот на кој во ова дело Деметриј ги развива и илустрира своите сфаќања за природата и спецификите на прозниот израз на читателот му пружа повеќекратна интелектуална радост. Најнапред, структурата и изведбата на оригиналниот текст се одликуваат со мајсторска прецизност, јасност, ненаметлива духовитост и жива сликовитост. Вешто избраните примери што Деметриј ги црпи од богатото античко

книжевно наследство и начинот на кој ги анализира и коментира честопати се во знакот на оригиналните, сугестивни аналогии на јазикот со некој вид живо суштество. На пример, говорејќи за краткоста на јазичните формулации како средство со кое се зголемува снажноста на кажаното, Деметриј забележува: „Како што животните се собираат во себе кога напаѓаат, така би требало да се стутка и говорот, како да собира снага за жестокост“ (Деметриј 8). Или пак, кога потенцира дека во сложените периоди последната реченица треба да биде подолга и да ги опфаќа другите, забележува дека, во спротивен случај, „таа е откината и остава впечаток како да ја влече едната нога“ (Деметриј 18). Сложената реченица, според него, ита кон некоја цел како тркач кога се наоѓа на стартот (Деметриј 11), додека говорот карактеристичен за Диоген и за другите киници тој го опишува како пес што во исто време мавта со опашката и нежно гризе (Деметриј 260–261).

Доколку духот на овие игриви аналогии го искористиме за опишување на впечатокот што овој превод на македонски јазик го остава кај читателот, можеби него би можеле да го споредиме со елегантна, софистицирана и прониклива мачка што задоволно преде, уживајќи во чувството дека сè е складно поставено на своето место: филигранската артикулација на мислата, среќниот избор на термилолошките решенија, сообразноста на интерпретациите со општиот културен и мисловен контекст во кој е настанато изворното дело. Содржината на текстот природно и мазно, без да наидува на интелектуален отпор, се отвора за комуникација припитомена од вештата преведувачка рака. Во овој превод може да се воочи ретка урамнотеженост меѓу стремежот за верноста кон лингвистичката димензија на оригиналот и инвентивноста во барањето оптимален израз на мислата на античкиот автор во кодот на современиот македонски јазик. За тоа сведочат креативните преведувачки решенија, кои, врз основа на уверлива аргументација, понекогаш и отстапуваат од традиционално прифатените – како што е, на пример, изборот самиот наслов на делото да се преведе како „За јазичниот израз“ наместо како „За стилот“ или „За толкувањето“. Покрај оваа одлика, научните доблести на ова преводно издание лежат и во богатата критичка апаратура со која Весна Томовска го придружува овој превод. Тој содржи предговор, белешки и коментари што пружаат драгоцен, високо стручни информации за различни аспекти на изворниот текст, како и индекс на клучните поими на македонски и на старогрчки јазик.

На едно место во своето дело, зборувајќи за јазичниот израз карактеристичен за писмата како форма на комуникација, Деметриј забележува дека писмото има слична природа со дијалогот и „во најголема мера го изразува карактерот, бидејќи секој кога пишува писмо тоа го прави речиси како да ја слика својата душа“ (Деметриј 227). Се чини дека овој увид на Деметриј би можел да се однесува на секоја пригода во која пишаниот збор осмислен со вистинска интелектуална длабочина, комуникациска посветеност и естетска елеганција секој текст го претвора во писмо, кое како да е упатено лично до секој читател што во него ќе го препознае одразот на душата на неговиот автор и ќе ужива во допирот со неа. Исклучително квалитетниот превод на ова дело на Деметриј нам ни овозможува да ја почувствуваме ретката привилегија, по толку многу поминати векови, да го примиме во своите раце речиси негибнато неговото драгоцен писмо што ни говори за неуништливата моќ на јазикот и на размислата за него.